

8190

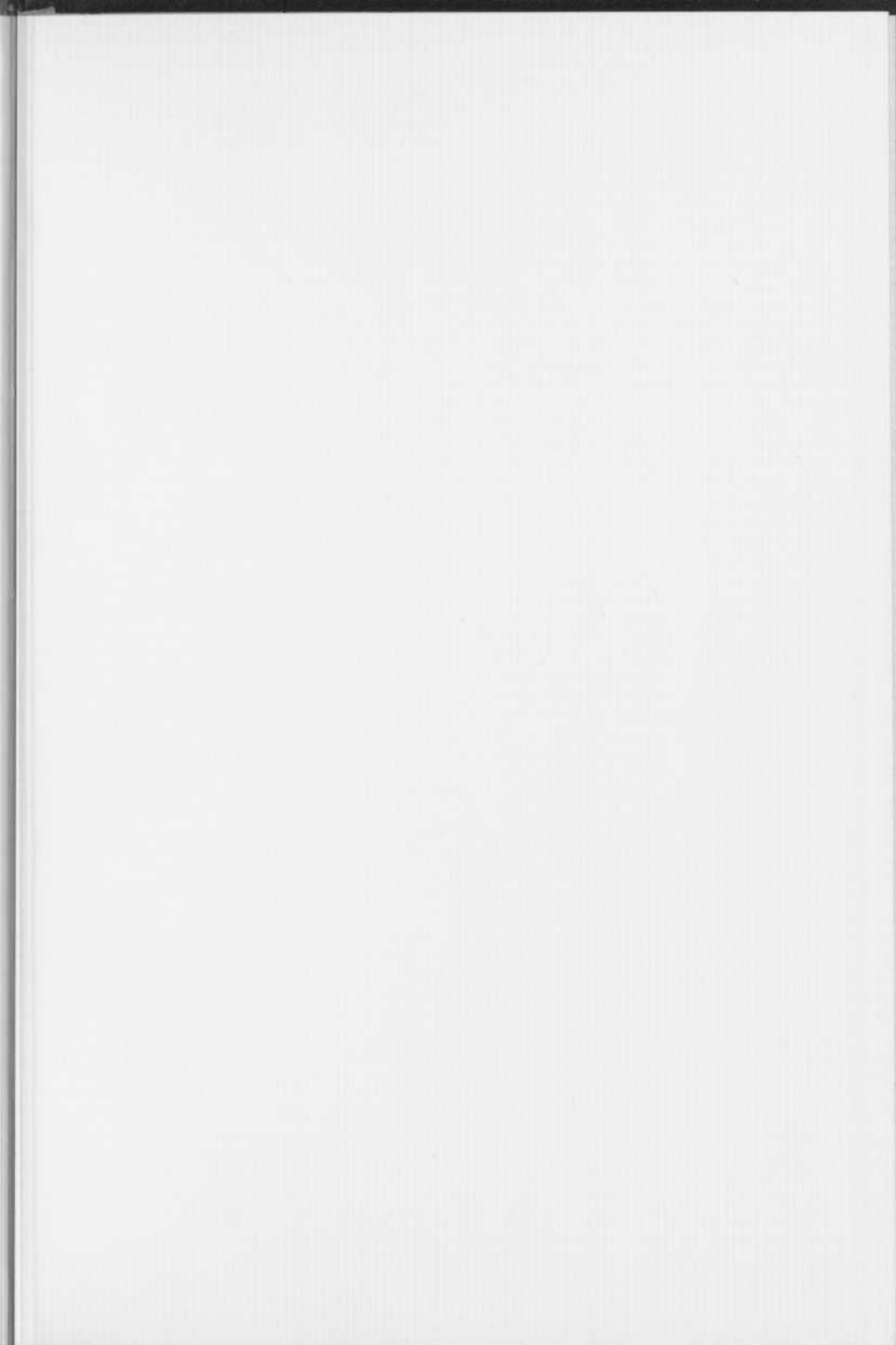
C 48

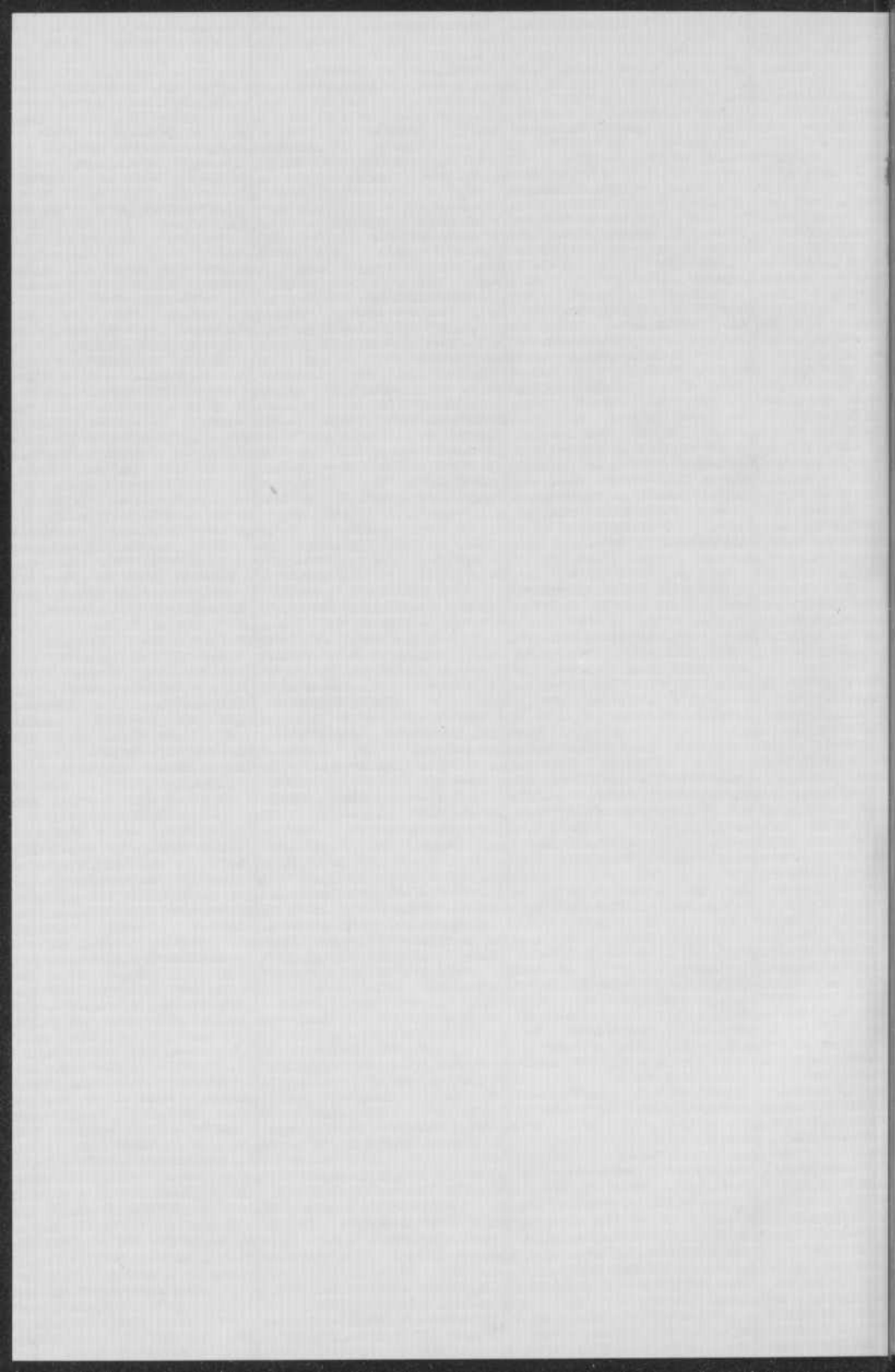
8190
C48

RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN

1 261 194 8

831

E 71

lets over den Javaan,
zijn Geschiedenis en zijn Ethiek.

REDE,

UITGESPROKEN OP HET

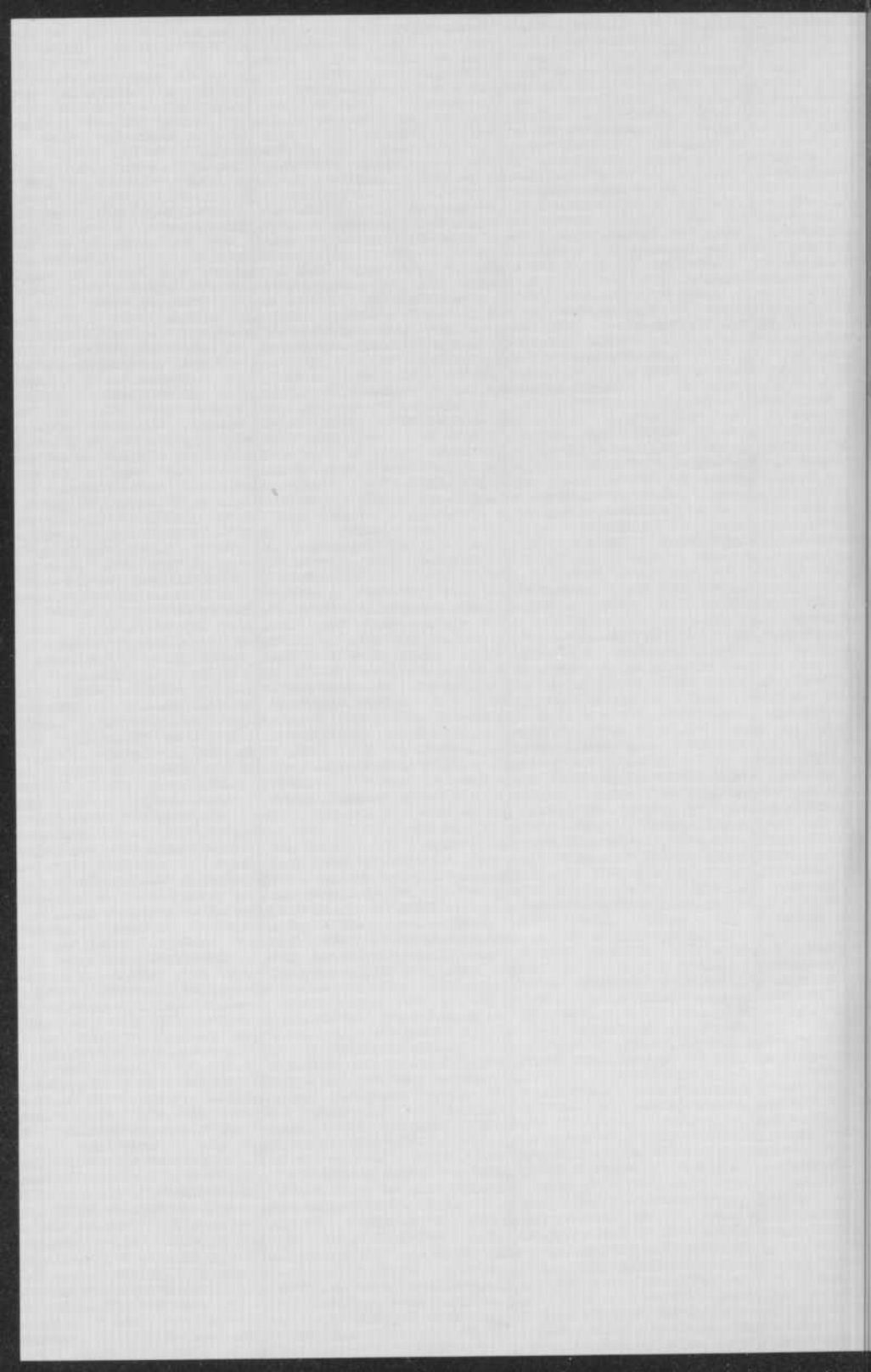
EERSTE INDIËRS CONGRES

gehouden te Semarang (21 — 23 Maart 1913).

DOOR

Tjipto Mangoenkoesoemo I. A.

Vice-Voorzitter der Indische Partij.

lets over den Javaan,
zijn Geschiedenis en zijn Ethiek.

REDE,

UITGESPROKEN OP HET

EERSTE INDIËRS CONGRES

gehouden te Semarang (21 — 23 Maart 1913).

DOOR

Tjipto Mangoenkoesoemo I. A.

Vice-Voorzitter der Indische Partij.

5730/55

Iets over den Javaan, zijn Geschiedenis en zijn Ethiek.

Aanleiding tot de samenstelling van deze kleine verhandeling heb ik gevonden in de buitengewone

Inleiding. omstandigheid, dat de I. P. voor het eerst haar Indiërs-congres houdt, een evenement waarvan de beteekenis reeds in den breede door anderen is uiteengezet. Ik meende deze gelegenheid niet beter te kunnen benutten, dan door U een kleine schets te geven, wat voor goeds in het javaansche volk nog schuilt, aan de hand van een klein historisch overzicht en een vluchtige karakter-schets beter te doen waardeeren het volk, waartoe ik het mij een eer reken te behooren.

Kennis, appreciatie, doordringen tot het verleden van dit volk, dat alleen kan bewerkstelligen de toenadering tot elkander, met als einddoel de vorming van één natie. Deze overweging moge mijn poging genoegzaam motiveeren.

Wat ik U te geven heb, is volstrekt niets nieuws. Ik heb mijn wetenschap uitsluitend geput uit Hollandsche bronnen en dank zij welwillende hulp van zekere zijde ook uit een Engelsche bron. Dat ik desniettemin den moed heb kunnen vinden voor U voor het voetlicht te treden, moge verklaard worden uit wat ik opgemerkt heb, dat n.l. over het al gemeen genomen de belangstelling in de geschiedenis en het zieleleven van het volk, waartoe ik behoor, nog zoo gering is, dat m.i. het de moeite wel loonen zal, reeds bekende dingen hier te bespreken. Als ik daarmede kan bereiken, dat van uwe zijde meer moeite wordt besteed aan het naslaan van de reeds bestaande en nog te verschijnen geschiedkundige werken van het land onzer inwoning, dan zal ik mij ruimschoots beloond achten. Het kan niet missen, of de liefde tot ons gemeenschappelijk vaderland zal daardoor nieuw voedsel krijgen, de barrière, die tot nog toe ons van elkander scheidt, zullen wij weten over te springen, één der plichten, welke de I. P. op zich heeft genomen, zooals in haar statuten uitdrukkelijk vermeld.

A priori kunnen wij wel zeggen, dat de beste manier om een volk nader te leeren kennen is, zijn geschiedenis van

Een blik in de geschiedenis. dichterbij te beschouwen. Zonder meer af te gaan op den oogenblikkelijken toestand, waarin men het vindt, zou niet verstandig wezen, omdat een volk precies als de samenstellende units, wel eens kan verkeeren in een periode van verval, van waaruit het zich even goed kan verheffen als dat dit verval kan leiden tot den dood. Vandaar dat wij wel degelijk in acht moeten nemen hetgeen het volk in studie in het verleden heeft kunnen presteeren, om met zoo min mogelijke kans op vergissing te kunnen voorspellen, wat wij van de toekomst nog hebben te verwachten. Dat is het leerzame, gelegen in de studie van zeker land en het volk, dat daar leeft.

De geschiedenis van ons land nu kunnen wij verdeelen in drie groote tijdperken, een genoegzaam fijne verdeeling voor ons doel, waar het mij er slechts om te doen zal wezen, U in grove trekken een denkbeeld te geven van den loop der historie. Die drie groote tijdperken zijn:

1. Java onder de Hindoe's.

2. Java in het Islamitisch tijdperk.

3. de nieuwste geschiedenis, d. i. de overheersching der Hollanders (Opgemerkt zij, dat deze periode niet streng af te scheiden is van de vorige, omdat deze nieuwe overheersching niet gepaard is gegaan met verwerping van den islamitischen godsdienst).

ad. 1.

Het tijdperk, voorafgaande aan de overheersching der Hindoe's is haast niet te doorgvorschen. De berichten daarover zijn zeer schaarsch en laten geen verificatie toe.

In zijn „Handboek van Insulinde” maakt Van Hinloopen Labberton gewag van de oudste bewoners van dit eiland als de Raksasa's en Danawa's, een veronderstelling, die alles vóór zich heeft.

Het bloeiende rijk Langka, bekend uit het groote heldendicht Ramajana laat onze overlevering bewonen door dezelfde Danawa's, welker ontwikkeling een voldoende hoogte moet hebben bereikt, dat zij een eigen letterschrift bezaten.

De eerste aanrakingen met de Hindoe's moeten volgens de verschillende bronnen plaats gehad hebben in de tweede eeuw der christelijke jaartelling, welke eerste aanrakingen niet tot blijvende occupatie zouden hebben geleid.

De eerste overblijfselen van de werkzaamheid der Hindoe's hier in dit land dateeren pas uit de vijfde eeuw.

Maar hoe dan ook, deze overheersching schijnt van zeer diep gaanden invloed te zijn geweest op de ontwikkeling van het volk. Het hoogtepunt der Hindoe-beschaving vinden wij samenvallen met het rijk Madjapait, de periode in onze geschiedenis, die bij ons in herinnering voortleeft als de gouden eeuw van ons volksleven.

Op het gebied van kunst en letteren vinden wij dan ook een prestatie, die haar wedergade niet vindt in den lateren tijd.

Het was een jeugdig volk, dat daar in het rijk Madjapait zijn jeugdige beschaving leidde. Daadkracht, het attribuut van jonkheid, niet zonder wijsheid echter, zat er ten troon. Stoffelijke welvaart vond men allerwege, naar Veth's handboek aangeeft.

Zijn jeugdige expansiezucht kan het best hieruit blijken, dat Java toen in den waren zin des woords een koloniale mogendheid was. Het gezag van Madjapait werd erkend zoowel in het rijk Djohor als door den vorst van Ternate, even zeer in het vorstendom Atjeh als door Makasser.

Door die jeugdige werkzaamheid en energie ontstond ook een allerwege te vinden stoffelijk welvaart. De gelukkige samensmelting van de twee best bevaren rassen ter wereld de Indo-Aziërs en de Maleiers, was de oorzaak van een handelsbloei, die Java maakte tot een hoofmarkt van specerijen, en de kostbaarste producten van het Oosten, en leidde tot een veelvuldig bezoek van Arabieren en Chineezers. Aldus schetste Veth in zijn standaardwerk over Java, den toestand van het rijk Madjapait in de gouden dagen van voorheen.

Reeds heb ik met een enkel woord melding er van gemaakt, hoezeer de litteratuur rijk was aan voortbrengselen uit die dagen. Is de vervaardiging van het populaire Brata-Joeda op een vroeger tijdstip te stellen, n.l. tijdens de regeering van den Vorst Djababaja, en het Ramajana op een niet nader te stellen tijdperk, andere kleinere werken zijn zeker de vrucht van deze gouden eeuw der Javanen.

Een zedekundig werk uit dien tijd hebben wij in Nitisjastra, het boek, dat tot heden ten dage het richtsnoer vormt voor velen uit het javaansche volk, vooral uit de betere standen.

Ook op een ander gebied kwam de volkskracht tot schoone uitingen. De bouwwerken uit die dagen, wekken nog thans de bewondering van Javanen en van vreemden; 't zijn voornamelijk tempels, gewijd aan vereerde godheden. Bij de

toen reeds bestaande tolerantie van de Javanen op het gebied van geloofszaken, werden er naast heilighdommen van Brahmatischen oorsprong ook Buddhistische gevonden. Hoe het ook zij, wij kunnen uit de aanwezigheid van de bouwen beeldhouwwerken opmaken, hoezeer de Hindoesche religie en Buddhistische levensbeschouwing het volk hier hebben kunnen aanzetten tot werkzaamheid, de godsdiensten, zooals men weet, die naar veler opvatting leiden moeten tot indolentie en onverschilligheid, gelijk door Dr. Kohlbrugge in zijn „Zieleven van den Javaan en die van zijn overheerschers” zoo averechts wordt verondersteld.

Vragen wij ons nu af, in hoeverre de Javaan in den engeren zin van het woord, d.i. de oorspronkelijke bewoner van het land, voor zooverre nog niet opgaand in de kasten der Hindoes, zich de eer mag toekennen van de bereikte resultaten. De gehuldigde meening, dat het aandeel in de bouwwerken uit den Hindoetijd niet veel grooter is geweest dan de ruwe werkkraft te leveren, dat de bekwame architecten allen moeten behoord hebben tot het overheerschend ras, moet men met een zekere reserve aannemen.

Er schijnt een assimilatie van denkbeelden te zijn geweest, een gelukkige opname van wat de Hindoe hier kwam brengen door het inheemsche volk. De verschillende bronnen stemmen hierin met elkander overeen, dat toen de Hindoe hier voor het eerst voet aan land zette, hij een bevolking vond, die op een vrij hoogen trap van oorspronkelijke beschaving stond. Hazeu waarschuwde er voor, dat men er wel voor moet oppassen, den invloed van den Hindoe te overschatten, en tegelijkertijd de capaciteiten en de geschiktheid tot verdere ontwikkeling van den Javaan in twijfel te trekken. Kern en Brandes wezen er op, dat in vele gevallen het Hindoe-element slechts een oppervlakkig element was, dat de javaansche grondstof meer of minder dik overdekte. Bovendien, veel van wat de Javaan werkelijk van den Hindoe ontving, werd zoo vervormd naar den Javaanschen geest en smaak, dat men den indruk ontvangt, te doen te hebben met een zelfstandige werkzaamheid van den leerling, den oorspronkelijken Javaan dus.

Er is voor deze zienswijze, althans naar mijne meening, heel wat te zeggen. Zien wij op welke wijze de wajang zelfstandig is geschapen met als grondstof het Hindoesche epos *Mahabaratam*, daaraan annex de gamelan, waarvan met groote zekerheid verklaard kan worden dat zij behoort

tot het volkseigen van den Javan, en de batikunst, dan moeten wij besluiten, dat wat er ook gezegd worde, men hier spreken kan van een bevruchting van den Javaanschen geest door de Hindoesche kultuur en beschaving.

Een ander getuigenis staat ons ten dienste. Prof. Kern vindt de voorstelling, alsof de Indiërs, d.z. de Hindoe's, in den archipel zijn opgetreden als veroveraars en kolonisten ietwat gewaagd en wellicht bezijden de waarheid, immers niet steunend op historische bewijzen. Brahmanen en Noordelijk-Buddhistische geestelijken hebben op Java en Sumatra, waarschijnlijk nog op andere eilanden, hun godsdienstelsel verbreid, en wat onafscheidelijk daarmee samenhangt: gewijde bouw- en beeldhouwkunst, recht, wetenschap en letterkunde, alles wat in Indië met godsdienst verbonden is, ingevoerd. Het krachtigste bewijs van het hier gestelde ligt in het feit, dat nagegoeg alle Indische woorden, die hun weg in het Javaansch, Maleisch enz. gevonden hebben, zuiver Sanskrit zijn. Dit zou onverklaarbaar wezen, indien er van Indië uit veroveringen gemaakt waren of volksplantingen op eenigzins groote schaal hadden bestaan, want het Sanskrit was al ettelijke eeuwen voor den aanvang onzer jaartelling geen volkstaal meer. Het feit, dat het Kawi in zoo'n menigte Sanskrit bevat, d. i. de taal der heilige Schriften en van de wetenschap in het algemeen, wijst er wel op, dat de priesters hier op het voor hen vreemde land zich van die taal bedienden bij hun onderling verkeer, daar zij natuurlijk van verschillende deelen van Indië afkomstig waren.

Ofschoon ook handelaren moeten overgekomen zijn, hier tijdelijk vertoevend of wel zich voor goed vestigend, die aldus wat bijgedragen moeten hebben tot de stoffelijke welvaart der inboorlingen van Java en omringende eilanden, toch verklaart zulks niet alles. De oorzaak in den natten rijstbouw te zoeken, gaat niet geheel op, sinds door Brandes is aangetoond, dat de Javaan dien reeds kende vóór de komst der Hindoe's.

Hoe het zij, wij kunnen in dat alles niet anders zien, dan het gelukkig elkander vinden van den leerling en den leermeester, die elkander wisten te verstaan, een eerste voorwaarde voor het vrucht dragen van de leering zelf.

Zou met al deze getuigenissen, het zoo stout zijn te beweren, dat, welke gebreken de Hindoesche overheersching ook moge hebben gehad, die overheerschers in staat zijn gebleken latente krachten onder de overheerschten tot werk-

dadigheid op te wekken; dat deze resultaten alleen te bereiken zijn geweest door de negatieve eigenschap van gebrek aan baatzucht, dat zoo kenmerkend is in de overheersching van priesters die bij ons kwamen, om hun waar van religie en wetenschap aan den man te brengen!?

Een andere vraag is, in hoeverre de lof, dien ik den Hindoe heb toegezwaaid bevestiging vindt in streken, waar het bestuur nog heden ten dage geschoeid is op Hindoeischen leest.

Ik ben zoo gelukkig geweest, de hand te kunnen leggen op een klein boekje, bevattende de op schrift gestelde twee lezingen van den heer Birnie. Toen Birnie tot de ontdekking kwam, dat al de uitgestrekte djati-bosschen aangeplant waren, kon hij zich niet voorstellen door welke middelen de Hindoe's dat tot stand hadden gebracht. Met dwang en heerendiensten kon het hun evenmin gelukt zijn, als aan het huidige Indische gouvernement,—dat er nog maar niet in kan slagen, de uitgekapte bosschen te remplaceeren.

Dat was voor hem aanleiding tot een dieper onderzoek.

In 1861 bood zich voor hem de gelegenheid aan, op Bali en Lombok nader kennis te maken met de streken, waar de invloed der Hindoesche beschaving en kultuur nog niet hebben afgedaan.

Daar heeft hij toen zich er van kunnen overtuigen, dat het niet waar is, wat zoo dikwijls beweerd is, dat n.l. het slechtste Europeesche gouvernement altijd veel beter is dan het beste Inlandsche.

Ik had mij voorgesteld, zoo vertelde Birnie, op Bali de treurig uitwerkselen te zien van het verfoeilijke kastenstelsel de arme Çudra, diep verdrukt en uitgemergeld door de adellijke kasten,—de trotsche Brahmaan over alles zijn priesterstaf zwaaiende.

Hoe geheel anders was het in de werkelijkheid. De vorst van Bliling was een Vaishya, een man uit de derde kaste: die der kooplieden. De invloedrijksten onder zijn rijksgrooten waren Çudra's. De kok, die ons een overheerlijk speenvarken aan het spit had gebraden, en mij welwillend zijn zeer gecompliceerd recept afstond, was een Brahmaan.

Van slaafsche eerbiedbetuigingen, (zooals op Java) zag ik bijna niets. Het volk was levenslustig en veel krachtiger van lichaamsbouw dan de Javaan. Elk plekje gronds, dat in kultuur kon worden gebracht, was goed bebouwd. Kolossale dammen en waterleidingen besproeiden elke plek, die daarvoor vatbaar was.

Ik dacht in het eerst, dat alles, — zooals wij het op Java noemen, — op hoog gezag was aangelegd; maar vernam tot mijne verwondering, dat de Vorst, nog een zeer jong mensch, geheel voor zijn plezier leefde, en bijna niets anders deed, dan hanegevechten bijwonen.

Alles was door onderlinge associaties tot stand gekomen: door associaties gelden bijeengebracht voor visscherij en handel.

Overal zag ik kleine gehouwtjes, waar de deelgenooten der verschillende associaties van tijd tot tijd vergaderen om besluiten te nemen, de geldelijke verantwoording van den penningmeester na te gaan, enz.

De landsregeering bemoeide zich bijna uitsluitend met politie, rechtspraak en het innen van belastingen.

Heerendiensten, in den Javaanschen zin, waren er onbekand.

De politie was wel niet heel best, hoorde ik, maar als ik in aanmerking nam, dat in die dagen, in de residentie Kediri alleen, jaarlijks 3000 stuks vee werden gestolen, waarvan geen tiende terecht kwam, dan dacht ik bij mijzelf: „Zoo heel veel slechter dan op Java kan het toch ook niet zijn.”

Aldus de heer Birnie. Nu, goed geteld 52 jaren na de reis van den heer Birnie, beginnen wij pas het voorbeeld onzer neven op Bali na te volgen. Dat is beschamend voor ons en wellicht voor anderen, een bewijs, hoe heerlijk wij geslapen hebben of nog slapen. Laat het echter een voorbeeld wezen, dat trekt, die onderlinge associaties der Bali-neezen, die gewoonlijk achterlijk worden genoemd.

ad. 2.

Overgaande tot de mohammedaansche periode, moet de opmerking voorafgaan, dat de val van het rijk Madjapaït bewerkstelligd werd door den prins Raden Patah. De val werd ingeleid door een voorafgaande jarenlange vreedzame zending door Maulana Malik Ibrahim, welke voortgezet werd door Soenan Ngampel. Dat zijn de hoofdfiguren geweest in de bekeering van het Javaansche volk.

Eerst na den dood van dezen laatsten zendeling, eerder genaamd Raden Rachmat, gehuwd met een jongere zuster van Ratoe Darawati, de gemalin van praboe Brawidjaja, — een omstandigheid, waarom een vroegere invoering met geweld van den godsdienst van den prefeet niet is beproefd, — kon eerst de gewelddadige bekeeringsarbeid ter hand worden genomen.

Met steun der wali's, (walioellah = de vriend Allah's, met

eenig wereldlijk gezag bekleede verkondigers van den Islam) volvoerde Raden Patah, dien de babadschrijver laat afstammen van den laatsten vorst Brawidjaja (wellicht meer juist Rana Widjaja) zijn lang gekoesterd plan, om op de puinhoopen van het rijk Madjapaït een nieuw vorstendom, op den grondslag van het islamisme, te grondvesten.

Ik ga stilzwijgend voorbij, de ontbrandende oorlog tusschen de bekeerlingen onder den Dipati van Bintara, — zoo was de naam van het regentschap van Raden Patah, — en de aan de oude religie trouw gebleven onderdanen van Madjapaït. Ik volsta met te melden, dat het tot een bloedig treffen kwam tusschen de twee legers, waarbij de troepen van Bintara verslagen werden door de scharen van Madjapaït onder den Moslimschen aanvoerder Raden Koesèn, een eigen broeder van Raden Patah. Het zij genoeg, dat ik aanstip, dat de Dipati van Bintara zich niet liet ontmoedigen door de geleden nederlaag doch zich in stilte versterkte, om later een nieuwen aanval te wagen, en nu met succes. Madjapaït moest zwichten voor het wapengeweld van Bintara, en werd met den grond gelijk gemaakt. Het jaartal van den val van het Hindoesch-Javaansche rijk stelt men gewoonlijk op 1400 A^o. J. De juistheid van dit jaartal wordt door sommige auteurs in twijfel getrokken op grond van zekere gegevens. Hoe het echter zij, zeker is het, dat de val van Madjapaït in de vijftiende of begin der zestiende eeuw is geschied.

Veel meer echter dan het verhaal van oorlog en geweld moet ons interesseeren den invloed van den nieuw geïmporteerden godsdienst op de verdere ontwikkeling van de bevolking. De beoordeeling is volstrekt geen gemakkelijke. Er komen immers zooveel factoren bij kijken, die alle in aanmerking moeten worden genomen, wil men een juist oordeel vellen.

Hoe het zij, in het standaardwerk van Veth vinden wij de voor den Islam niet bepaald vereerende uitspraak, dat met den invoer van den Islam een gestadige achteruitgang was te konstateeren van de productiviteit van het javaansche volk. Het deed een stap achteruit op de baan der evolutie, welke achteruitgang zich liet beoordeelen door de vergelijking van de overblijfselen van de plastische kunst uit den Hindoe-tijd met wat het volk op dat gebied nog in staat is te presteeren. De vroegere heerschappij over de natuur is geheel verloren gegaan, en in dit opzicht is het treuriger gesteld dan wat de voortbrengselen der litteratuur

betreft. Op dit laatste gebied vindt men althans nog schepingen, die hoezeer zij in qualiteit volstrekt niet verheven zijn boven de litterarische voortbrengselen uit den grijzen voortijd, nog een naklank vormen uit de glansperiode van het javaansche volksleven. In nieuwe omzettingen, in de taal der hedendaagsche Javanen vindt men ze terug, en daaruit voelen wij nog de grootheid van ons verleden.

En toch, het is wellicht niet geheel juist de decadentie van ons volk geheel te wijten aan den Islam. Men vergete toch niet, dat reeds in het laatste tijdperk van de Hindoeische overheersching teekenen waren te constateeren van den achteruitgang, althans een stilstand in de ontwikkeling van land en volk. Dat feit moet ons tot voorzichtigheid manen. De omstandigheid, dat de Islam vijandig staat tegenover de beeldende kunsten, geeft ons immers nog geen vrijheid te concludeeren, dat die godsdienst *de* oorzaak is geweest onzer ontaarding, dat de allengs achteruitgaande kunstvaardigheid daaraan geheel te wijten is. Terecht zou men zich mogen afvragen, waarom de Javaan in de Islamitische periode — nu de kunstzin zich niet kan uiten in de vervaardiging van beelden — niet in staat is gebleken tot de schepping van groote bouwwerken, van groote moskeeën, die men in andere landen — met mohammedaansche bevolking — wel vindt.

Hooren wij, wat dr. Snouck-Hurgronje van den Islam zei. De Islam moet zijn vollen wasdom reeds ver te boven zijn, toen hij hier zijn intrede maakte. Dit feit, door den hoogleeraar aangestipt, moeten wij vasthouden. Wij hebben dan te doen, met den invloed van een religie, die haar jeugd reeds achter den rug had, op een volk, dat ook de levensperiode der jonkheid reeds te boven was, en bereids het tijdperk van de grijsheid was ingetreden.

Hebben wij in deze twee omstandigheden niet voldoende verklaring voor wat wij tegenwoordig te zien krijgen van de weinige levensuitingen van het javaansche volk? Aan energie en daadkracht moet het onder de verschillende na-deelige factoren, waaraan het niet heeft kunnen ontkomen, zeer veel hebben ingeboet.

Of de Islam een opvoedende kracht heeft gehad op de groote massa der bevolking? Het antwoord hierop kan niet geheel bevestigend wezen. Men weet, dat het hoofdgebod dezer religie luidt: *onderwerpt al de volkeren!* Hierop laat men weliswaar volgen de verplichting van *onderwijzing* der

onderworpenen, toch blijft het streven naar uitbreiding van gebied en vermeerdering van het aantal dergenen, die de geloofsbelijdenis hebben uitgesproken, het eerste, wat op het programma staat. Vandaar een werken minder krachtig in de diepte als wel aan de oppervlakte. Het gemis van een systematische opvoeding der gewonnen bekeerlingen, maakt dat in nagenoeg alle mohammedaansche landen in den Archipel de kennis van het Islamisme niet in staat is gebleken de vroegere levensopvattingen (Animisme, Hindoeïsme en Buddhisme) geheel te verdrijven.

Ondanks deze omstandigheden bleef echter toch een leven merkbaar, dat weliswaar nimmer de intensiteit vertoonde, die wij opmerkten tijdens de Hindoesche periode maar waaruit toch de conclusie valt te trekken, dat de Javaan niet geheel is gelijk te stellen met de wilden, ongciviliseerden, zooals men dat gewoonlijk doet voorkomen.

Andermaal werd een hoogtepunt bereikt, een nieuwe bloei-periode, onder de regeering van Sultan Agoeng van het rijk Mataram.

Alles wat Javaan is, gedenkt nog altijd dien nieuwe bloeitijd van het Javaansche volk. Het was alsof Madjapaït was herleefd. Haast geheel Java, met uitzondering van Bantam en de vestiging der Hollanders, gehoorzaamde aan den wenk van Mataram. Zelfs de Hollanders erkenden Soeltan Agoeng als „Heer van Java”. Is het een wonder, dat de groote Sultan in de volksherinnering voortleeft als de van God geschonken vorst?

Veth karakteriseerde de regeering van Sultan Agoeng, den Groote, als volgt. „De 33 jarige regeering van Sultan Agoeng is zonder twijfel het merkwaardigste tijdvak in de nieuwe geschiedenis der Javanen, en dat inlanders zich op den luister van dat tijdvak blind staren, is hun niet euvel te duiden, wanneer men let op wat er gevolgd is. Maar wanneer zij zijne nagedachtenis eeren en liefhebben, doen zij ons denken aan die wonderlijke vereering die de Russen aan Iwan den Vreeselijken toedragen, en schijnt het ons bij na toe, dat zij toonen voor de slavernij geboren te zijn. Toch is er voor die vereering eenige grond. Ageng leed aan diezelfde vlagen van die zelfde willekeur en wreedheid, die het bezit van onbepaalde macht bij zoovele tirannen voortbrengt, maar toonde nog somtijds een zekere grootmoedigheid, die hem, zoowel als zijne bekwaamheid, gunstig van het gros der Javaansche vorsten onderscheidt.”

Ziedaar het gebrek van een der ernstige geschiedschrijvers van het overheerschende ras, het gebrek n.l. aan vermogen tot waardeeren. De geschiedenis meldt anders, dat hoe slaafsch de Javaan ook moge wezen, onder een minder krachtig vorst hij wel een opstand waagde, onder leiding van Troenadjaja.

Maar afgezien nog daarvan, dan nog is het oordeel onbillijk. Het Javaansche vulgus even zoo goed als het Europeesche dito, vooral uit die tijden, was en is de slaaf van het succes. Welke gebreken de Sultan ook mocht hebben gehad, het Javaansche volk hield er alleen rekening mede, dat het land en de naam van het Javanendom een zekere vermaardheid verkregen. De door overzeesche gewesten erkende aanspraken van suzeriniteit, — Palembang, Djambi, Martapoera enz. — waren voor de massa immers reeds genoeg om tot den vorst op te zien als tot een heilige! Men vlocht wonderverhalen om zijn persoonlijkheid. Men tooide zijn beeld op met de mooiste kransen. Dat is immers begrijpelijk. Als men toch maar heel weinig verder wil nadenken! Herinnert de devotie van het Javaansche volk in de verte niet aan dezelfde aanhankelijkheid die Napoleon van zijn soldaten wist af te dwingen; of beter, aan de aanhankelijkheid, die de soldaten den grooten Keizer bewezen als tol, betaald aan het genie! Is dat vernederend geweest voor den aanhankelijken soldenier? Zelfs heden ten dage zien wij immers gebeuren, dat een groote geest van ons zelf afdwingt respect en gehoorzaamheid. Waarom moet hetzelfde vernederend wezen, als het in het Javaansche volk gezien wordt?

Maar hoe het ook zij, de geschiedenis heeft voldongen uitspraak gedaan. De groote Sultan heeft zich een onsterfelijkheid verworven. Zijn naam wordt genoemd door het dankbaar nageslacht, als degene, die in staat is geweest, door zijn oorlogsdaden, door zijn sociaal werk, door zijn arbeid op het gebied van wetgeving, door de invoering van een nieuwe tijdrekening, ook door zijn invoering van het hoog- en laag Javaansch, kortom door zijn regelend optreden, in waarheid een vader voor zijn landskinderen te zijn.

Doch nog eens: het Javaansche volk was toen reeds bij een oude grijsaard te vergelijken. Dat onder die omstandigheden toch nog een vorst was opgestaan van de qualiteit van den grooten Sultan bewijst veel meer vóór dan tegen het volk, waartoe wij behooren.

ad. 3.

Het regeeringstijdperk van Sultan Agoeng viel samen met de opkomst van de macht van de *Vereenigde Oost-Indische Compagnie*. Wij gaan voorbij de stap voor stap voortgaande vestiging van het handelslichaam hier in het land.

Ik zal mij er toe beperken, het verschil op te geven tusschen de overheersching van den Hindoe en later van den Arabier, en den aard van de occupatie van het land door de O.-I. Compagnie.

Zooals reeds in het verloop van deze verhandeling genoegzaam is gebleken, bestond de Hindoe'sche overheersching uit een geestelijke. Het waren priesters, die hier kwamen om de bevolking op een vreedzame wijze te onderwijzen. Wij hebben verder gezien, dat vele hunner woorden,—meer speciaal dan het Sanskriet—in de oud-Javaansche taal zijn opgenomen. Wij hebben gezien, hoe op maatschappelijk gebied het streven er op gericht was de energie van de oorspronkelijke bevolking tot een nuttige werkdadigheid te brengen. De klaarblijkelijke aanmoediging der studie van het Sanskriet, en daarmede ook de studie van de heilige Schriften en andere wetenschappen, die de overheerscher van over zee kwamen brengen, dat zijn zoovele dingen, die alleszins onze aandacht waard zijn.

Memoreeren wij het getuigenis van den heer Birnie, dan hebben wij reden die overheersching te kenschetsen als één van „ethische richting”, om mij voor een enkele maal te buiten te gaan aan een moderne zeggingswijze.

Gedenken wij den Arabischen meester. De islam *telt*, weegt niet bij den bekeeringsarbeid. Dat principe laat zich nog herkennen in de bereikte resultaten. Echter merken wij op dat de Arabische overheerscher zich nog al ras met den inboorling vermengde. Vandaar ook, dat wij spoedig vorsten hadden, van wie met groote waarschijnlijk viel te zeggen, dat zij ook Arabisch bloed in de aderen hadden, doch desniettemin door de inheemsche bevolking erkend werden als een der haren.

Iets geheel anders zien wij bij den Europeeër, in het bijzonder dan den Hollander. Het handelslichaam, dat hier de voorbereidende werkzaamheden verrichtte voor de latere blijvende occupatie, liet zich geheel leiden door koopmansoverwegingen bij het bestuur van het land. In dit opzicht moet het dan ook zeer zeker ten achterstaan bij zijn voorgangers-overheerschers. Sla elk geschiedkundig boek op,

en pagina na pagina vindt gij den overheerscher afgeschilderd als heb-zuchtig koopman. Wij zullen echter dit gedeelte van de geschiedenis stilzwijgend voorbijgaan, de zwarte bladzijden zullen wij niet opslaan; wij zullen ons bezig houden met een vroolijker gedeelte van de historie.

Het staatsbestuur, ofschoon in hoofdzaak een voortzetting van de vroegere exploitatie der Compagnie, was van ietwat verlichter aard. Desniettemin moeten wij constateeren, dat door welke oorzaken dan ook, de Javaan gedurig achteruitgaande is. Initiatief tot een flinke daad mist hij geheel, de vroegere energie is verloren gegaan, het volk, dat nog in de zeventiende eeuw de zeeën bevoer, is geworden de huisman, die geen vinger meer in de asch durft te steken.

Desondanks is een gestadige toename in zielental merkbaar; men vreesde een oogenblik zelfs voor een overbevolking, welke vrees door de stelling, dat slechts „emigratie, educatie, en irrigatie” Java van een wissen ondergang kan worden gered, het best tot uitdrukking kwam.

Het is gebleken een loos alarm te zijn geweest; de inzinkingstheorie heeft heden ten dage weer afgedaan. Tegenwoordig spreekt men zelfs van een herleving van handel en nijverheid, welke alle verwachtingen heeft overtroffen.

In de javaansche samenleving valt echter al zeer weinig daarvan te merken.

Hoe dan ook, het verval is volkomen. Nog kortelings werd door mr. van Deventer opgemerkt, dat de vooruitgang van Indië overal te merken was, doch dat de inlandsche bevolking slechts in zeer geringe mate daarin deel heeft genomen.

Maar dit kan ook moeilijk anders. Als overal elders wordt, naarmate de omstandigheden zich ontwikkelen de verdeeling van het algemeen bezit ongelijkmatig. Naast opgestapelde rijkdommen zal men de diepste armoede vinden.

Het ongelukkige in het geval van den Javaan, is, dat zijn rechtspositie, voor zooverre geregeld, een dusdanige is, dat zij niet bevorderlijk is voor de ontwikkeling van energie en durf. Het prentah-wezen fnuikt elke originaliteit, elke poging, om zich te verheffen! Het gemis van een behoorlijk burgerlijk recht staat de kapitaalvorming danig in den weg.

Tegelijkertijd daarmede werpt zich het kapitaal op de exploitatie van de schatten van het land. En waar machines en stoom komen, daar moet de waarde van den werkmán

dalen. De oorspronkelijke persoonlijkheid van dezen kan hij nu niet meer leggen in zijn werk, d.i. de werkmán wordt dan-wel is waar een integreerend-deel van de machine. Het is daarom zoo onredelijk den inlander steeds voor de voeten te werpen, dat hij niet meer verricht dan hij dat nu doet. Hij staat daar voor een werk, waar hij niets voor voelt, hij bewerkt gronden, zonder de hoop te mogen koesteren ooit de vruchten van zijn arbeid te plukken. In suikersterken wordt hem dikwijls een taak opgegeven, zoodanig, dat bij hard werken een dagloon kan worden verdiend van 30 cent. Dat moet hem kwaad doen, moet invloed hebben op zijn ijver, moet hem degradeeren tot een loonslaaf, al ware het alleen, omdat hij absoluut niets voelt, niets voelen kan, voor den arbeid, dien hij onder handen heeft.

Geldt dit voor den tani, den inlandschen landbouwer, ook in de betere lagen der inlandsche samenleving vindt men dien achteruitgang terug. De prijaji, die een vijftig jaar geleden, althans nog eenige zelfstandigheid bezat, heeft stuk voor stuk zijn bevoegdheden verloren, wordt meer en meer een mandoer, naarmate de Europeesche chefs zich meer bemoeien met de interne aangelegenheden van de javaansche volkshuishouding.

Hoe het zij, duidelijk is te bemerken de mindere productiviteit van den inlander. Op voortbrengselen der litteratuur kunnen wij niet meer wijzen, het beeld-en houtsnijden moet met kunst en vliegwerk worden in stand gehouden, de aloude ridderlijke spelen,-of wil men een minder pompeus woord, de inlandsche sport-woorden niet meer beoefend, de gamelan en de wajang zijn niet in staat zich verder te ontwikkelen, wat, ofschoon het feit nu niet direct is te beschouwen als iets van den allerlaatsten tijd, toch wel degelijk onze aandacht verdient.

Het verval van het volk gaat gepaard met het verval van de zeden. Dit wordt overal gezien en de **Zedenverval** Javaan hoeft daarop geen uitzondering te maken. Echter gaat degene te ver, die uit het feit van een bestaand zeden-verval, concludeert, dat de inlander geen moraal kent. Zulk eenen conclusie doet ons veel kwaad, in zooverre dat velen daaruit een wapen smeden tegen het vooruitdringen van het inlandsch intellect. Nog wondt ons de uitspraak, dat wat ook onze goede hoedanigheden mogen wezen dit gebrek toch steeds een voortdurend beletsel zal wezen, om ons verantwoordelijke posten

toe te vertrouwen. Ik spreek hierover, omdat het hier niet alleen geldt het belang van enkelen, die hun toekomst zoeken in den dienst van het gouvernement, doch wel degelijk ook dat van het heele volk.

Het ligt immers voor de hand, dat hoe meer van de onzen de betere betrekkingen bekleeden, op hoe betere wijze het belang van het heele volk wordt gediend n. l., hoe meer het beheer over het land wordt gevoerd met Rücksicht op onze ware volksbehoeften. Men lette er wel, op, dat ik volstrekt niet zoo onredelijk ben — dat heet immers zoo, — om de leidende posten voor de onzen op te vorderen, hoezeer ze in de toekomst ook voor ons bereikbaar zullen moeten wezen.

Volkomen inziende, dat de beste manier, om het bestaande vooroordeel ten onzen opzichte gekoesterd, uit den weg te ruimen, in niets anders kan bestaan, dan door metterdaad te toonen dat wij dat vooroordeel niet verdienen, dus met de uiterste zorg te waken, dat niets ons kan worden aangewreven, moet er echter wel aan gedacht worden, dat de ontwikkeling van de vereischte eigenschappen alleen kan gebeuren, wanneer wij daartoe in de gelegenheid worden gesteld, in de gelegenheid n. l. die eigenschappen in ons-zelf te ontwikkelen. Hoe kan bijv. iemand zijn *verantwoordelijksgevoel* opvoeren wanneer hij in zulke omstandigheden wordt geplaatst, dat hij niet de minste verantwoordelijkheid op zich behoeft te nemen?

Het systematisch afhouden der onzen van de posten van vertrouwen, moet dan ook zijn weerslag hebben op ons volkskarakter: dat kan niet missen.

Ondanks alles echter hebben wij nog een historische figuur, waarop wij met grooten trots kunnen wijzen, een figuur uit de vorige eeuw, dus nog zoo ver niet achter ons. Ik bedoel

Een figuur uit onze periode van verval, waarop wij met trots kunnen wijzen; Dipanegara als strijder tegen het verval der zedelijksbegrippen.

den Prins uit het Mataramsche huis, Dipanegara, den man, die voldoende zedelijken moed had, zich ten strijde aan te gorden, om het bederf, waarvan hij getuige moest zijn, te keeren.

Men verdenke er mij veilig van, dat ik met de heerlijking van dezen Prins-Krijgsman de bedoeling heb,

te willen verheerlijken den opstand tegen het gevestigd gezag; het psychologisch raadsel, dat Dipanegara was, is naar mijne meening interessant genoeg, om te rechtvaardigen een kleine schets. In een nummer van de „Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië” vond ik van de hand van den heer Van der Kemp een zoo interessante karakterstudie, dat ik de lust niet kan weerstaan aan die studie eenige ruimere bekendheid te geven. „Een geschiedkundige Hamlettype,” zoo heeft de schrijver Prins Dipanegara aangeduid. Ik zal voor mijn doel slechts hier en daar wat uit het lezenswaardige stuk overnemen, datgene, wat ik het meest geschikt acht.

De algemeene indruk, dien ik uit het stuk heb gekregen, is dat de strijd niet zoozeer ging om een Sultanaat als wel om het herstel van den islamitischen godsdienst, nu echter weer niet als uiting van fanatisme als wel om de zeden weer te herstellen uit het verval, waarin zij verkeerden.

De Jogja'sche prins moet geschokt zijn door omstandigheden, die zelfs den normalen mensch, d. i. van een minder opvliegend karakter dan Dipanegara, reeds uit zijn evenwicht zou hebben gebracht: „de ongebodenheid aan het hof, de zedeloosheid zijner moeder, het verval van het Rijk, de achteruitgang van godsdienstige plichtsbetrachting. Men heeft onzedelijke Sultans, onzedelijke Sultanes, onzedelijke prinsessen, onzedelijke Europeesche ambtenaren. Grenzeloos misbruik van gezag en knevelarij worden ons door een inlandsch schrijver, namelijk in de babad van Aria Djajaningrat geschilderd in somberder kleuren dan ooit door europeesche schrijvers is gedaan.”

Wat dit beteekent, voor iemand, waarvan de frappantste karaktertrek was „zwaarmoedigheid” laat zich beter voelen dan beschrijven. Het was een soort van psychisch lijden, waarvan „de aanleg nog bijzonder ontwikkeld (werd) door de opvoeding, die hij genoten had. . . . De Sultane, die de verpleging op zich nam, vestigde zich (namelijk) op een klein uur afstands van de hoofdplaats, te Tegalredja. „In dit stille afgezonderd verblijf kreeg de jonge Dipanegara een ernstiger vorming dan anders wel het geval zou geweest zijn.”

Wil men een nadere karakterschets?

„Weinig was er toe noodig, om dit gemoed nog meer ter neder te drukken. Telkens leest men dientengevolge: de prins was zeer onaangenaam te moede; de prins had veel kommer; hij maakte zich over zijn eigen gedrag be-

kommerd; Dipanegara was zeer bekommerd wegens het geween der menigte; de prins was zeer neerslachtig; het bedroefde hem; de prins werd zeer droefgeestig; hij was zeer bedroefd; zijn hart was geheel verbrijzeld; hij werd al meer en meer bedroefd; de prins was hoogst bedroefd; hij was zeer bedrukt; daarom was hij zoo bedroefd". . . . Hij legt de schitterende hofkleeding af en draagt een eenvoudigen „donkeren mantel;" zijn gewone dracht is „plechtig zwart."

Om de situatie geheel te kunnen begrijpen, moet men ook de qualiteit der europeesche bestuursambtenaren, die toen daar de lakens uitdeelden, kennen. Het heet, dat „in een goed bestuur des Rijks door niemand belang gesteld (werd)," beweert de niet geheel onbevooroordeelde Engelhard. Resident Nahuijs schijnt van oordeel geweest te zijn, dat een pleziermakend Sultan een gemakkelijker leenman voor de Regeering zou zijn dan een ernstig werkzaam mensch.

. . . . Ook deze (Res. Smissaert) toch zocht een vertrouwelijken omgang met eenige raden-ajoe's uit den kraton, en zijn ondergeschikten, de Assistent-Resident Chevallier, zoowel als de tolk Dietrée volgden dit voorbeeld door hun meer dan gemeenzamen omgang, hetwelk veel ongenoegen veroorzaakte, met eenige vrouwen uit den kraton."

Dat zijn de gegevens, welke ons duidelijk maken, waarom het tot een catastrofe moest komen. Het kan niet in onze bedoeling liggen, een compleet verhaal te geven van den Javaanschen oorlog, zooals deze is gevoerd door Dipanegara. Wij moeten volstaan met enkele punten aan te stippen, welke ons doen begrijpen, dat het den prins-opstandeling niet te doen was om materiele voordeelen. „Grootvader Rahmanodin en Amat Oesman! ik neem U tot getuigen; als ik het soms vergeten mocht, moet gij mij den eed herinneren: men moet mij niet tot Pangeran Adipati (kroonprins) verheffen; al wilde men mij ook dadelijk tot Sultan verheffen, gelijk mijn vader en grootvader, zoo ben ik daartoe uit mijzelf niet genegen." Aldus waren de woorden van den toekomstigen rebel.

Hoe dan ook, stap voor stap werd de Prins tot den opstand gedreven. De cholericus, van wien Chevallier zei, dat hij in waarheid niet meer was dan een „koelie, geen sabelhouw waard," streed voor een idee, veel meer dan voor eigen grootheid. Hij voelde in zich den drang aan de ont-aarding, waaraan het rijk zijner vaders was overgeleverd,

paal en perk te stellen. De betiteling van Wali Wedar — mislukte Wali — welke het eerst door de Ratoe werd gebruikt, een betiteling, die haar door hoogen macht geïnspireerd zou zijn, wijst daar ook reeds op. Verder de verschijning van den Ratoe Adil, de geest der Rechtvaardigheid op een berg die hem aan zijn plicht herinnerde en hem aanspoorde, om zijn (des Ratoe Adils) gansche leger te laten strijden. Dipanegara moest daarmee Java overweldigen. Werd hem naar zijn lastbrief gevraagd, dan had hij te zeggen, dat het de Koran was. Op de tegenwerping van den prins, dat hij dat niet doen kon, omdat hij geen lijk kon zien, werd hem toegevoegd: „Neen, dat mag niet. Het is de wil van den Allerhoogste en vast bepaald, dat gij dat bedrijf moet uitvoeren en niemand anders.”

Ziedaar de groote taak, die Dipanegara op zich had te nemen. Ik leg er zeer beslist den nadruk op, dat geen alledaagsche motieven hem tot den stouten stap hadden gedreven. Hij voelde zich een uitverkorene, een grootsch ideaal zweefde hem voor den geest. Zijn verklaring dat hij niet den troon begeerde, kon heel best ter goeder trouw afgelegd, hoefde geen komediespel te zijn geweest. Herstel van den godsdienst op Java, de ontaarding van het Rijk tegengaan, dat was het, wat hem dreef.

Ook zijn moed stond boven elke verdenking. De krijgsman, die gedurende den heelen oorlog zich nimmer had gewapend, die over de slagvelden reed met gesloten oogen, van hem werd gezegd, aldus Schoemaker, dat hij „trots een opstapeling van tegenspoed, na het verlies van zijn naaste bloedverwanten en bekwaamste leiders en bevelhebbers, nog den moed en de kracht in zich voelde, om de omzen (de Hollanders) in beweging te houden.” Weitzel getuigde, dat „Dipanegara gedurende het heele tooneel, dat een einde aan zijn openbaar leven maakte, geen de minste vrees heeft doen blijken.”

Merkwaardig is ook de brief, die de Resident Nahuys richtte aan den prins-Rebel. Ik zal er slechts den aanhef van overnemen.

„Brief en vele groeten van den heer Ridder en Kolonel „H. C. Nahuys, Resident van Soerakarta en Kommissaris van „het Gouvernement aan het Hof van den Sultan van Jogjakarta, aan zijn Vriend den Held, welke onder den naam „van Sultan Sjeich Abdul Hamid, Eroe tjakra, Kabirol „moe'minin, Kalifatoer-Rasoellohah die Oorlog Voert in de „Padjangsche landen.”

Dat was in 1828. Men voelt uit dezen aanhef, hoe Dipanegara zelfs van zijn vijanden achting wist af te dwingen.

Ik mag niet te veel vergen van uw geduld. Toch moet ik U nog vertellen, hoe tot het allerlaatste de prins zich-zelfen trouw is gebleven. Zelfs toen De Kock hem tot zevenmalen toe had aanbevolen een stuk land ter beheering te vragen en de jonge Dipanegara zijn vader in het oor beet, dat hij dit voorstel moest aannemen, herhaalt hij veel-
eer op dien ochtend van den 28sten Maart 1830 de oude oorlogsverklaring: „Dipanegara, hoofd van den Mohammedaanschen godsdienst op Java!“ . . . het laatste woord, waardoor hij voor immer maatschappelijk werd dood gedrukt.

Wij weten nu genoeg, om tot een conclusie te komen. Wat hebben wij in prins Dipanegara te zien? Een gewone rebel, die gedreven door winstbejag of eerezucht zijn land overleverde aan den geesel voor elk volk: een oorlog? Was het dom fanatisme, wat hem de vaan van den opstand deed ontplooiën? Ik meen gerechtigd te zijn op deze vragen ont-kennend te antwoorden.

Er was een grootsche taak te vervullen. Hij voelde, dat hij voorbestemd was die taak ten uitvoer te brengen. Welnu, met een groote vasthoudendheid en energie heeft hij zijn levensopgave gevolgd. Hij heeft gefaald, doch ik meen, dat U evenals ik iemands werk niet uitsluitend zult beoordeelen naar het succes. Trouwens, het was minder mijne be-doeling, de kracht van Dipanegara aan een beoordeeling te onderwerpen, als wel aan te toonen, dat in tegenstelling met wat door sommigen wordt aangenomen, da Javaan wel degelijk een zedelijke basis heeft, waarop hij zou kunnen voortbouwen, een moreel fonds, dat ons blijmoedig mag stemmen, aangaande de mogelijkheid van een herleving on-zer gulden jaren.

Ten einde U eenig denkbeeld te geven, welke grenzen

Enkele stelregels uit de javaansche zedeleeer. de Ja-
vaan
trekt

tusschen goed en kwaad, zal ik U eenige aanhalingen doen uit de javaansche zedeleeer.

Daaraan moet vooraf gaan een algemeene beschouwing van het geloof van den Javaan in het algemeen. Nu is het lastig in een kort bestek wat daarover te zeggen, zoo het al niet geheel onmogelijk is. Niet alleen, dat wellicht ner-gens elders een zoo bonte staalkaart van geloofs- en gods-

dienstvormen worden aangetroffen als juist hier op Java, dank zij de opeenvolgende overheerschers, doch ook al die godsdienstvormen geen van alle zuiver hebben kunnen blijven. Om de Javaan te willen leeren kennen uit de heilige schriften, die zijn godsdienst heeten te bevatten, zou daarom absurd zijn.

Echter meen ik niet zoo ver mis te zullen tasten, wanneer ik zeg, dat het religieus gevoel mag worden afgemeten naar het meest geliefde en meest populaire volksspel, dat we hebben met name de „wajang.” Ik meen des te eerder hiertoe te mogen overgaan, omdat zelfs tot in de diepste desa, in de armoedigste hut als in de rijkste dalen het wajangspel even geliefd en hooggeroemd wordt.

Van dit wajangspel vind ik voor mij het meest typeerend en leent zich het best tot een korte bespreking dat gedeelte, dat wij in onze pakems niet hebben, n.l. de Bhagawad Gita. Nu mogen wij op autoriteit van den heer v. H. Labberton aannemen, dat de geest van dit gedeelte van de Baratajoeda levend is onder een niet numeriek, maar kwalitatief belangrijk deel van het javaansche volk. Vandaar dat ik mij de vrijheid meende te mogen veroorlooven het als leiddraad te mogen nemen, waar ik pogen heb te wagen het zieleleven van den inlander te schetsen.

Het boek bevat de leering van Shri Kreshna, een der incarnaties van den God Wishnoe, aan zijn meest geliefden leerling en schoonbroeder Ardjoena door Kreshna gewoonlijk genoemd Ka- Ipé, een aardige bijzonderheid, zooals men weet het prototype van den ksatria. De leering werd gegeven op het veld Kurusetra, het slagveld, waar het pleit tusschen de Pandawa's en de Kaurawa's moest worden beslecht. Het waren twee legers van neven, die aanstonds elkander hadden te bekampen. Ardjoena, één der bevelhebbers, schrok terug voor het denkbeeld den strijd te moeten aanbinden tegen de eigen bloedverwanten en speelmakkers van gisteren. Hoor, hoe hij klaagt:

„Als ik daar mijn verwanten, o Kreshna, strijdbegeerig tegenover mij zie staan, verslappen mijn ledematen, verdroogt mijn mond, mijn lichaam begint te beven en mijn haren rijzen te berge. Gandiwan ontvalt mijner hand, en mijn huid gloeit; ik vermag niet mij staande te houden en mijn denkvermogen is als dwalende. . .

„Ik verlang geen overwinning, o Kreshna, nòch een koninkrijk, nòch vreugde; wat is ons een koninkrijk, o Koe-

herder, ¹⁾ wat genietingen of (zelfs) het leven? Zij toch, ter wille van wien wij een koninkrijk, genietingen en geluk begeeren, staan hier in een strijd (tegen ons) en hebben afstand gedaan van leven en bezittingen.

„Wee, welk een groot kwaad staan wij te doen, dat wij uit begeerte naar het genot van het koningschap er naar streven onze verwanten te dooden! Indien de zonen van Dhrestarastra ¹⁾ met de wapenen in de hand mij, als ik geen weerstand bood en ongewapend was, in den slag zouden dooden, zou dit gelukkiger voor mij zijn”.

Aldus de wanhoopsklacht van Ardjoena, den Satria, den krijgsman van professie, het zij ten overvloede gezegd, dus een, die van het dooden een handwerk had gemaakt. Wie kan ontkennen, dat een zacht gemoed hier uiting heeft gevonden, een gemoed, in staat *mede te lijden met den tegenstander, wiens dood men zoekt, men zoeken moet uit plicht?*

Hetzelfde vinden wij terug in wat den opstandigen prins Dipanegara deed, van wien ik u bereids een en ander heb verteld. Die veldheer reed met gesloten oogen over de slagvelden, hij kon n.l. geen bloed zien. Gedurende den heelen oorlog had hij zich niet gewapend, vreezende op een gegeven oogenblik zelf als beul te moeten fungeeren, wat hem zeer tegen de borst zou hebben gestuit. De kris, die hij in den gordel had, was meer een sierwapen, en werd gedragen om haar „sawab”, d.i. om haar geheime beschermende kracht, meer dan om haar als wapen tot een aanval te bezigen.

Wat lezen wij uit een en ander. Dit, meen ik, dat het liefdesgebod volstrekt niet het uitsluitend eigendom is geweest van het christelijk Westen, doch dat het Oosten het ook heeft gekend. Zelfs de stelling van het aanbieden van de linker wang, wanneer de rechter wordt geslagen, door velen als de hoogste uiting van christelijke liefde beschouwd, vindt men in de klacht van Ardjoena terug, waar hij het beter vond, gedood te worden door zijn tegenstanders, terwijl hij geen wapens in handen had, dan omgekeerd uit zucht tot het genot van het koningschap eigen verwanten te dooden.

Zie verder naar Gautammá's heilleer, waar universeele liefde de grondtoon van zijn heele stelsel vormt, waar liefde tot de gansche schepping het hoogste gebod is.

¹⁾ Kreshna.

¹⁾ de Kaurawa's

Met deze getuigenissen kan n.m.m. moeilijk het veroordeelend vonnis—, dat het Oosten geen mededoogen, slechts wreedheid kent—, moeilijk ongerectificeerd blijven. Waar ondanks geboden van naastenliefde en het hoogste ideëele universalisme nog uitingen van het lagere beginsel van boosheid en egoïsme wordt aangetroffen laat dit toch een bewijs zijn van het onvolmaakte van de schepping, die wij de aarde en wat daarop leeft noemen, stel het toch niet voor alsof het Oosten het monopolie had van die eigenschappen, want ondanks alle christelijke moraal is het ook in Europa nog niet alles even mooi en schoon, komen ook daar nog uitingen van het dierlijke in den mensch voor.

Ik dwaal echter af. Het is mij te doen, om een algemeen overzicht te geven van de oostersche levensbeschouwing, terwijl ik bereids ben afgedaald tot een detail daarvan. Algemeene liefde, niet tot den menschelijken naaste alleen, doch tot de heele schepping is n.l. slechts een uiting van iets hoogers, dat ik trachten zal in weinige woorden U duidelijk te maken.

Ook de Oosterling gaat uit van den Eenen God. De opvatting, dat hier bestaat een veelgodendom, dat een groot struikelblok zou vormen voor den waren vooruitgang en innerlijke beschaving, niet zonder meer aan te nemen.

De Oosterling neemt veeleer een Goden-hiërarchie aan, naar analogie van wat wij hier op aarde bij de menscheid zelf ook zien: een gradatie van bereikte ontwikkeling, trapsgewijze opklimming van den Hottentot tot de Heroën uit de oude en nieuwere geschiedenis, Heroën zoowel op het gebied van den geest en het intellect als op het oorlogsterrein.

Doch boven al deze hiërarchieën troont de eenige Almachtige, het Onuitsprekelijke, het onzijdige Het. Dit Universeele, of het Universum is Meester van alle werelden, over het sterrenheir, is het zelf van de heele schepping en van het ongeschapene. Vandaar ook het z.g. Algodendom, waarvoor men de Oostersche religie houdt. Daar is heel veel van aan, doch dit hoeft waarlijk niet te leiden tot de aanbidding van elken „steen”, die er maar vreemdsoortig uitziet, of van een „boom”, die den indruk maakt van „eerwaardig oud” te zijn.

Er is in zijn hoogere vormen een ander Pantheïsme, dat ook in de Ghita is omschreven.

Hoor, hoe Sanjaja de wondere toovermachtsontplooiing van den God Wishnoe beschrijft:

„Nadat toen de Heer der groote toovermacht, Hari ¹⁾, zoo gesproken had, toonde Hij aan Prtha's zoon ²⁾ zijn hoogsten heerlijken vorm. Met veel monden en oogen, met veel wondergezichten, met veel hemelsche sieraden, met veel hemelsche, opgerichte, wapenen, hemelsche kransen en kleederen dragend, met hemelsche zalven gezalfd, den alwonderbaarlijken God, oneindig, met het gelaat naar alle zijden.

„Daar zag toen Pandu's zoon toen de geheele wereld in één samengevat, in talrijke deelen verdeeld, in het lichaam van den God der hemelwezens”.

Hoor dan verder, wat de God zeide:

„Ik ben van alles de oorsprong, uit Mij komt alles voortt; aldus inziende eeren Mij de verlichten, van liefde (voor Mij) vervuld.

„Ik ben de Tijd, die in zijn voortgang de vernietiging der wereld bewerkt; hier geopenbaard om de menschen weg te nemen. Zelfs zonder u zal geen van alle krijgslieden, die geschaard staan in de strijdkampen, overblijven.”

Ziedaar dan het Oostersch Pantheïsme, door Westerlingen, o.a. door dr. Kohlbrugge veroordeeld, omdat het de ware cultuur zou tegenhouden, de cultuur, die slechts bevorderd zou kunnen worden door het eengodendom, z. a. het christendom en het islamisme. Een oppervlakkig oordeel, dat te verklaren is alleen dóór gemis aan begrip bij den beoordeelaar. Het heeft mij daarom getroffen, dat een der Westerlingen met Oostersch gemoed, met name dr. Fr. van Eeden op bijzonder eenvoudige, doch duidelijke wijze dat Oostersch grondbeginsel heeft weten onder woorden te brengen. Ik zal het gedichtje zonder rijm voorlezen:

Alle menschen hebben een naam

en toch heeten allen hetzelfde.

Ze heeten allemaal „ik”.

Als de boomen konden spreken

noemden ze zich „ik”

en de steenen en de sterren.

Men noemt mij Sirius Gotama

maar ik ben ook „ik”,

net als alle menschen.

Alle menschen zijn „ik”.

¹⁾ Kreshna

²⁾ Ardjoena.

Ik ben alle menschen

Ik ben ook de boomen

Ik ben ook de steenen en de sterren.

Ziedaar, op ongekunstelde en begrijpelijke wijze de idee „Ingsoen” van den Javaan onder woorden gebracht, het „Ingsoen” bij benadering te vertalen door „zelf”.

Houdt men zich maar hieraan vast, dat het hoogst bereikbare voor den mensch hier op aarde is, zich te vereenzelvigen met het universum, dat wie dien trap heeft kunnen bereiken, in de oogen van den Javaan de volmaakte goddelijkheid heeft bereikt dan heeft men eenige leiding in zijn pogingen dit zieleleven te begrijpen, of bij benadering te kennen.

Is dit het principe, waarnaar de oostersch opgevoede Javaan zich in den regel naar schikt, wij moeten ook nagaan, hoe hij in de praktijk dat principe uitwerkt. Leerzaam is in dat opzicht de leerstellingen van het oud-Javaansche zedekundig handboek Niti-Sastra. Ik zal er U een paar aanhalingen uit doen.

Als een der plichten van den vorst wordt geleeraard:

Het is de plicht van het hoofd van een volk zich op de hoogte te stellen van alles wat de onderdanen kan raken. Hij moet weten, of het volk welvarend is of niet, of die onderdanen hun plicht doen, dan wel of zij bekwaam zijn in de uitvoering van hun plichten. Hij moet in al die gevallen maatregelen nemen en zorg dragen, de rechtvaardigheid niet uit het oog te verliezen. Hij moet zooveel mogelijk mild zijn in de bestraffing van schuldigen, vrijgevig in de belooning van verdiensten, vooral op het oorlogsveld, wanneer in het gezicht van den vijand geschenken moeten worden uitgedeeld aan de soldaten, om hen op te wekken.

Deze stelling past geheel in het kader van het boven uiteengezette grondbeginsel, van te moeten groeien zoodanig, dat men zich al meer en meer vereenzelvigt met het geschapene, zich één voelt met de schepping. Van den vorst in het bijzonder mag verwacht worden, dat hij een zekere hoogte heeft bereikt in dezen geestelijken groei, dat hij in staat is het wel en wee van het volk aan zijn hoede toevertrouwd, eigen welzijn te verbinden.

Ook de dalang leeraart het ons haast bij elke gelegenheid, dat n.l. een volkshoofd in de eerste plaats zich ten plicht heeft te stellen het leed van zijn onderdanen op zich te nemen, het te dragen, zich-zelf als de eerste heeft op te

geven, als er iets zwaars te tillen valt. Dat alles is typeerend. In het tegengestelde geval, in vreugde en vermaak zij hij de laatste, wat van zelf volgt uit het de „eerste” zijn in smart en leed.

Voor de menschen in het algemeen, geldt de stelregel, dat de rijke man, die geen gebruik maakt van zijn rijkdom, om voor zich op te eischen goed voedsel en goede kleeding, een onwaardige (is) en niet (mag) worden toegelaten tot het gezelschap van geleerden en aanzienlijken. Ook niet de man, die een beroep geleerd of godsdienst gestudeerd heeft, maar die voortgaat in luiheid en ondeugden. Hij, die oud wordt in luiheid en niets anders doet als eten en slapen is te vergelijken met het schaap, dat een nutteloos leven leidt, en alleen goed doet door vleesch te leveren. Er is gezegd, dat noch raven noch gadarbo-vogels goede vogels zijn, maar nog minder dan raaf en gadarbo is de man, die na eens heilig te zijn geweest, terugkeert tot wereldsche dingen, en het hart heeft de vrouwen en dochters van zijn vrienden te verleiden.

Voelt mijn hoorder, dat hier het „wees nuttig” wordt aanbevolen? Elk onzer heeft een zekere geschiktheid, die hij heeft aan te wenden ten bate van het algemeen en van zijn omgeving. Het terugvallen tot een leven van onnutte „luiheid en niets-doen” in het bijzonder stelt de zedeleeraar hier als iets afschuwelijks voor: hij stelt dezulken gelijk met het schaap, met het redeloos dier, dat geen betere opgave kent voor het leven, dan te leveren vleesch voor de consumptie.

Ik lees hieruit het gebod te streven naar steeds hooger; iets, dat elkeen zal weten te waardeeren, al is hij een verstokt hater van het Oosten.

Verder wordt het oordeel, als zou het Oosten het wereld-deel zijn, waar een lui, gemakkelijk en weelderig leven als het ideaal van het aardsch bestaan zou opgevat zijn, hiermede te schande gemaakt.

Ietwat exentriek in motiveering en zegswijze is de volgende minachting voor aardsche rijkdommen:

Rijkdom is een marteling voor den geest der menschen. Het wordt daarom terecht verafschuwd en geminacht door den wijze. Het wordt bijeengebracht met zorgen en veroorzaakt weder zorgen in het beheer, want als wij verzuimen er nauwlettend voor te waken, dan zullen dieven komen, om het te stelen en dat verlies veroorzaakt even veel smart

als het sterven. Daarom wordt het aanbevolen een deel van ons rijkdom te bestemmen voor de armen en behoeftigen, die dan verplichtingen aan ons hebben en ons zullen helpen, om voor ons rijkdom te zorgen, maar ook voor ons zullen bidden, dat onze rijkdommen vermeerderen, omdat zij er belang bij hebben, als wij succes hebben. Onze naam zal dan gezegend worden door onze kinderen en kleinkinderen.

En verder elders in hetzelfde geschrift:

Gelukkig is de mensch, die zijn eigendom gelijkelijk tusschen zichzelf en de armen weet te verdeelen, die de armen voedt en de naakten kleedt, die weet te troosten wie in droefheid is; in het hiernamaals heeft hij zeer veel goeds te verwachten.

Leest men uit het eerste een speculatie op de gemakzucht van zijn leerlingen door den zedeleeraar, in de tweede aanhaling vindt men zonder motieven de aanbeveling zich het lot van de armen en behoeftigen aan te trekken.

Het „voed de hongerigen, kleed de naakten en troost de bedroefden”, die mooie christelijke stelling is dus ook hier terug te vinden. Zelfs kan de goedwillende uit de laatste stelling in verband met het hooger staand gebod de aanbeveling lezen, bezittingen slechts te begeeren, om in staat te zijn ze goed aan te wenden, (bezittingen in welken vorm dan ook, hetzij wetenschap of wijsheid, ambachten enz.,) een herhaling zien van de groote plicht zich nuttig te maken.

Het is hier wellicht de plaats, met een enkel woord te zeggen, wat in verband met dat alles

Onze Toekomst. wij redelijkerwijs van de toekomst hebben te verwachten. „Herleving”, het wacht woord, sinds eenige jaren gegeven, dat woord wil geverifieerd worden. Dit nu kan het best gebeuren aan de hand van gegevens, zooals wij deze hebben aangehaald. Ik toch gavoorkomen accoord met de uitspraak van hen, die van een gezonde evolutie slechts willen spreken, wanneer tegelijkertijd kan aangetoond worden, dat de zeden van het volk deelen in die ontwikkeling.

Ook meen ik te begrijpen het standpunt van de regeerings-adviseurs, die de toelating van onze jongelieden tot zekere posten meenden te moeten afraden omreden, dat de inlanders niet genoeg zedelijk fonds hebben, om in de verantwoordelijke rangen een behoorlijke behartiging van de hun toe te vertrouwen belangen te waarborgen. Welnu,

waar onze eigen zedekundige boeken zulke leeringen bevatten, waar onze geschiedenis figuren heeft voortgebracht, als Sultan Agoeng en prins Dipanegara, vervalt dit bezwaar, zou men zoo meenen. Waar men dit nog niet het geval acht te zijn, waar in strijd met letter en geest van art. zooveel van het Reglement op het beleid van de regeering van Nederlandsch-Indië, wij nog altijd uitgesloten zijn van eenige ambten, daar hopen wij, dat de regeering zeer spoedig de oogen zullen openen, opdat ons wordt gegeven, wat ons toekomt.

Onderwijl hoeven wij volstrekt niet stil te zitten. Met groote kracht zal er gewerkt moeten worden: er zal gearbeid dienen te worden aan de regeneratie van onze zeden, voor zooverre deze in verval zijn geraakt. Ik weet, wij zijn er reeds hard aan bezig; ware dat niet het geval, de javaansche beweging hadde niet stand gehouden!

Maar aan den anderen kant... hoe eigen-liefde, liefde voor de deugden van het volk, waartoe ik behoor, mij haast moge verblinden, niet mag ik nalaten, u op het hart te drukken, te zoeken naar praktische wegen, wel uit te zien naar de middelen, welke u den arbeid kunnen verlichten. Ik ken er maar één, d.i. te streven naar eene associatie van Oost en West, de eigen beschaving te huwen aan de Westersche cultuur. Dit principe is tot uitdrukking gekomen in den geest van het programma der I. P., waar deze partij haar doel omschrijft, als te streven naar de vorming van een Eénheid. Ik meen, dat niemand daar iets op tegen kan hebben.

